

τίτλος τοῦ ἥρωος νὰ ἀποδίδεται εἰς ὅλους σχεδὸν τοὺς ἀποθνήσκοντας, τοῦ τάφου των ὀνομαζομένου *Ἡρώων*¹.

Ἡ τοιαύτη δ' ἐπέκτασις τοῦ τίτλου τούτου ἔσχε βεβαίως ὡς ἀποτέλεσμα τὸ νὰ ἀπολέσῃ ἡ ἔννοια «Ἡρώς» μέγα μέρος τῆς παλαιᾶς αἴγλης αὐτῆς, ἐξ ἀντιθέτου ὅμως ὁ νεκρὸς ἐκέρδισε βεβαίως τι καὶ οὕτως ἠδυνήθη νὰ συμπέσῃ μετὰ τῆς ἐννοίας τοῦ ἥρωος ἐπὶ μέσης τινὸς διαχωριστικῆς γραμμῆς².

Ὡς δὲ ἀποδίδεται εἰς ὅλους σχεδὸν τοῦ ἀποθνήσκοντας ὁ τίτλος τοῦ ἥρωος, οὕτως ἀποδίδονται αὐτοῖς καὶ τὰ συμπαρομαρτοῦντα προσωνύμια καὶ συνέπῳς καὶ τὰ ἐνδιαφέροντα ἡμᾶς ὑπὸ ἐξέτασιν προσωνύμια ἀρχηγὸς καὶ ἀρχηγέτης³.

Ἐκ τῶν συγγενῶν προσωνυμίων ἀναφέρομεν χαρακτηριστικῶς, πλὴν τῆς ἀνωτέρω σημειωθείσης ἐπιγραφῆς «*ἡγεμὼν ἀρχηγέτης*», τὸ πλῆθος ἀναθηματικῶν ἐπιγραφῶν

*Κυρίῳ ἥρωι*⁴ κ.τ.ῶ.

δ') Ὁ ἥρωος Ἡρακλῆς ὡς ἀρχηγὸς - ἀρχηγέτης.

Ὡς οἱ ἄλλοι ἥρωες, τοιοῦτοτρόπως καὶ ὁ κατ' ἐξοχὴν ἥρωος τῆς ἀρχαιότητος, ὁ ἰδιάζουσαν ἐν τῷ κόσμῳ τῶν ἡρώων θέσιν κατέχων *Ἡρακλῆς*⁵, φέρει τὴν προσωνυμίαν ἀρχηγέτης καὶ ἀρχηγός. Οὗτος, κατὰ τὸν Pfister «ἦτο ὁ μόνος ἐθνικὸς ἥρωος τῶν Ἑλλήνων. Οὐδεὶς τῶν ἡρώων ἐλατρεύθη εἰς τόσον πολλοὺς λατρευτικοὺς τόπους καθ' ἅπαντα τὸν ἀρχαῖον κόσμον, ὡς οὗτος. Ὅτε μὲν ὡς Θεῶ, ὅτε δὲ ὡς ἥρωϊ προσεφέροντο αὐτῷ θυσίαι, οὐράνιαι καὶ χθόνιαι λατρεῖαι ἀνεπέμποντο αὐτῷ. Πλεῖστα γένη εὐγενῶν καὶ βασιλέων ἐκαυχῶντο ὅτι κατήγοντο ἐκ τούτου καὶ περὶ οὐδενὸς ἥρωος, ἀκόμη καὶ περὶ οὐδενὸς τῶν Ὀλυμπίων διηγεῖτο ὁ Μῦθος τόσα πολλά, ὅσα περὶ αὐτοῦ... Σχε-

1. Ἰδ. M. Nilsson, Geschichte der griech. Religion II σελ. 133 κ.έ. E. Rohde, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 360 - 362.

2. E. Rohde, ἐνθ' ἄνωτ. τ. II σελ. 361 - 362.

3. Πρβλ. τὴν τιμητικὴν προσωνυμίαν ἀρχηγέτις ἀποθανούσης ἱερείας ἐν Ἄργει. Ἰδ. Jessen, ἐνθ' ἄνωτ.

4. S.E.G. I 295, 1. III 516, 1. 521, 1. Θράκη. Περαιτέρω παραπομπὰς ἰδ. Eitrem, Heros ἐν PW XV στ. 1144. Πρβλ. Usener, Götternamen σελ. 251 - 252.

5. Περὶ τῆς πιθανῆς σχέσεως τοῦ ὀνόματός του πρὸς τὴν λ. ἥρωος ἰδ. Eitrem, ἐνθ' ἄνωτ. στ. 1111.

δὸν οὐδεὶς τῶν μεγάλων Ὀλυμπίων θεῶν ὠνομάζετο τόσον συχνάκις ἐν τῇ καθημερινῇ ζωῇ τῶν Ἑλλήνων, ἐν ὄρκοις, πρὸς ἐνίσχυσιν καὶ ἐν ἀπλαῖς ἀναφωνήσεσιν, ὅσον οὗτος. Καὶ εἰς Ρώμην εἰσέτι καὶ τὴν λοιπὴν Ἰταλίαν εἰσεχώρησεν ἡ λατρεία αὐτοῦ ἤδη κατὰ τὸν 6^{ον} αἰῶνα καὶ ἐν αὐτῇ τῇ μεταγενεστέρῃ αὐτοκρατορικῇ ἐποχῇ ἐμφανίζεται ἡ εἰκὼν αὐτοῦ ἐπὶ νομισμάτων, καὶ ἐπὶ ἐκείνων εἰσέτι, ἅτινα ὑπὸ χριστιανῶν αὐτοκρατόρων ἐκόπησαν»¹.

Εἰδικώτερον ἐν Σπάρτῃ λατρεύεται οὗτος ὡς ἀρχηγέτης², ὁμοίως ἐν τῷ Ἀττικῷ δήμῳ τῆς Φηγαίας³ παρὰ τὸν Μενέλαον⁴. Ἐν Σπάρτῃ λατρεύεται ἐπίσης καὶ ὡς γενάρχης⁵, ὅπερ θεωρεῖται ταυτόσημον τοῦ ἀρχηγέτης⁶. Προκαθηγεμῶν ὠνομάζεται οὗτος ἐν Ἡρακλείᾳ τῆς Καρίας⁷, Μουσαγέτης δὲ ἐν Ρώμῃ⁸.

Ἐκεῖ ὁμως, ἔνθα ἡ ἔννοια τοῦ ἀρχηγοῦ Ἡρακλέους ἀπέκτησεν ἰδιαίτερον περιεχόμενον, εἶναι ἡ ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ⁹. Κατ' αὐτὴν ὁ Ἡρακλῆς παρουσιάζεται ἀρρήκτως συνδεδεμένος μετὰ τῆς ἐννοίας ἀρχηγός καὶ ἀρχηγέτης, οὕτως ὥστε νὰ θεωρῆται αὐτονόητον ὅτι ἀμέσως μετὰ τὴν ὠνομασίαν Ἡρακλῆς θὰ πρέπει νὰ ἐπακολουθῇ ἡ προσωνυμία ἀρχηγέτης ἢ ἀρχηγός¹⁰. Τοῦτο καταφαίνεται ἐν φράσεσιν ὡς :

ὁ ἀρχηγός ὑμῶν¹¹ Ἡρακλῆς¹² (Ταρσός)

Ἡρακλέους ἀρχηγέτου¹³ ἢ

1. Herakles und Christus ἐν Archiv. f. Rel. - Wiss. 34 (1937) σελ. 42.

2. Ξενοφ. Ἑλλην. 6, 3, 6 (πρβλ. Τυρτ. fragm. 2. 11). Λουκιαν. Συμπόσ. 16.

3. C.I.A. II 947, πρβλ. U. Köhler, Aus den att. Inschr. ἐν Mitt. des deutsch. arch. Inst. Athen 7 (1882) σελ. 98.

4. Αὐτόθ.

5. C.I.G. 1446. Ἐφημ. ἀρχ. 1892, 19 ἀρ. 2. 25 ἀρ. 8.

6. Ἰδ. Jessen, Genarches ἐν PW XIII στ. 1129.

7. Ἰδ. Wernicke, Προκαθηγεμῶν ἐν PW XLV στ. 170.

8. C.I.G. 5987.

9. Ἰδ. W. Grundmann, Das Problem des hellenist. Christentums innerhalb der Jerusalemer Urgemeinde ἐν Zeitschr. f. Neutestamentl. Wissenschaft 38 (1939) σελ. 66 κ.έ. F. Pfister, ἔνθ' ἄνωτ. σελ. 42-60, ἔνθα καὶ βιβλιογρ. J. Kroll, Gott und Hölle σελ. 400 κ.έ. Th. Birt, Aus dem Leben der Antike³ σελ. 175 κ.έ.

10. Πρβλ. W. Grundmann, ἔνθ' ἄνωτ. σελ. 66.

11. Τῶν Ταρσέων.

12. Δίων Χρυσόστ. Λόγ. 33, 47.

13. Λουκιαν. Συμπόσ. 16.

*Ἡρακλεῖ ἀρχηγέτει*¹ (sic).

Οὐ μόνον δὲ τοῦτο ἔτι περαιτέρω, ἢ σταθερὰ αὕτη σχέσις μεταξὺ τῶν λέξεων Ἡρακλῆς καὶ ἀρχηγός - ἀρχηγέτης καταδείκνυται καὶ ἐκ μαρτυριῶν ἔξω τῆς Ἑλλάδος. Οὕτως ἐν διγλώσσῳ φοινικικῇ ἐπιγραφῇ τοῦ Βάαλ ἢ φράσις

l'dnk lmlqrt b'l sr

ἀποδίδεται εἰς τὴν ἑλληνικὴν διὰ τῆς :

*Ἡρακλεῖ ἀρχηγέτει*² (sic)

ἔνθα τὸ Μέλκαρθ ἀποδίδεται διὰ τοῦ Ἡρακλῆς, τὸ δὲ Βάαλ (κύριος) τῆς Τύρου διὰ τοῦ ἀρχηγέτης. Ὁ γράψας τὴν ἐπιγραφὴν θὰ μετέφραζε κατὰ λέξιν, εἰ μὴ ὑπῆρχε καθιερωμένος ἐν τῇ κοινῇ χρήσει ὁ σύνδεσμος οὗτος τοῦ Ἡρακλέους πρὸς τὸν ἀρχηγέτην, ἀκριβέστερον ἢ φράσις « Ἡρακλῆς ἀρχηγέτης ». Ἐτέρα συγγενὴς πρὸς τὴν ἀνωτέρω μαρτυρία ἔστω ἡ ἐπιγραφὴ, καθ' ἣν οἱ Τύριοι ἔμποροι καὶ ναύκληροι ἀπέστειλαν πρεσβείαν πρὸς τὸν δῆμον τῶν Ἀθηναίων, ζητοῦντες ὅπως δοθῇ αὐτοῖς

τόπος, ἐν ᾧ κατασκευάσουσιν τέμενος Ἡρακλέους τοῦ Τυρίου, μεγίστων ἀγαθῶν παραιτίου γεγονότος τοῖς ἀνθρώποις, ἀρχηγέτου τῆς πατρίδος ὑπάρχοντος³

Ὁ « ἀρχηγέτης τῆς πατρίδος » « Ἡρακλῆς ὁ Τύριος » εἶναι ὁ ἀνωτέρω Βάαλ τῆς Τύρου, ὁ Μέλκαρθ.

Ἐὰν δὲ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ Ἡρακλῆς ταυτίζεται πρὸς τὸν ἐπώνυμον τῆς Τύρου θεὸν τῶν Φοινίκων Μέλκαρθ⁴ καὶ τὸν τῶν Κιλικίων Σάνδην⁵ καὶ ὅτι ἦτο γνωστὸς καὶ ἐν Καρχηδόνι⁶ καὶ ἐν Συρίᾳ

1. C.I.G. 9878 σχολ.

2. C.I. Semit. 123 = C.I.G. 5753. Ἴδ. καὶ σχολ. εἰς τὰ ἀνωτ.

3. C.I.G. 2271. Περὶ τῆς λατρείας τοῦ Ἡρακλέους ἐν Τύρῳ ἔχομεν μαρτυρίαν πρὸς ταῖς ἄλλαις καὶ ἐκ τῆς Π.Δ. (Β' Μακκ. 4, 19 - 20) καὶ τοῦ Ἰωσήπου (Ἀρχαιολ. 8, 146). Πρὸς τὸ « μεγίστων ἀγαθῶν παραιτίου γεγονότος τοῖς ἀνθρώποις » πρβλ. παρομοίας ἐκφράσεις ἐν τῷ προηγουμένῳ κεφαλαίῳ, ἔνθα ἀντὶ παραιτίου ὑπάρχει ἀρχηγός.

4. Πρβλ. πρὸς τοῖς ἄλλοις Σπ. Λάμπρου, De conditorum coloniarum graecarum σελ. 26.

5. Ἄλλως Σάνδαν ἢ Σάνδωνα. Ἐθεωρεῖτο ὡς ὁ ἰδρυτὴς τῆς Ταρσοῦ, ἀντικατεστάθη δὲ ὑπὸ τοῦ Ἀδριανοῦ διὰ τοῦ Ἀντινόου Σωτήρος.

6. Ἀποικία τῶν Φοινίκων. Ἐλατρεύετο ὑπ' αὐτῶν (Μέλκαρθ) ὡς προστατῆς τῆς μητροπόλεως, Διόδωρ. 20, 14. Πρβλ. Baudissin, Kyrios, III σελ. 251.

E.Γ.Δ. ΚΩΣΤ. Π. Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

καὶ ἐν αὐταῖς ἀκόμη ταῖς παραρρηνίοις χώραις¹, δυνάμεθα νὰ λάβω-
μεν εἰκόνα τινὰ τῆς εὐρύτητος τοῦ κύκλου ἐν ᾧ ἐτιμᾶτο κατὰ τὴν
ἀρχαιότητα ὡς ἀρχηγὸς - ἀρχηγέτης ὁ Ἡρακλῆς.

ε') Μιξαρχαγέτας.

Ἐπὶ τὴν (δωρικὴν) ὀνομασίαν ταύτην ἐλατρεύετο ἐν Ἄργει ὁ
Διοσκουρίδης *Κάστιωρ*. Ἡ ὀνομασία σημαίνει τὸν « ἡμιαρχηγέτην ». *Ὁ*
Κάστιωρ ἦτο ἀθάνατος μόνον κατὰ τὸ ἥμισυ, μεριζόμενος τὴν
ἀθανασίαν μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του *Πολυδεύκου*². Κατὰ ταῦτα, ὁ κατὰ
τὸ ἥμισυ μόνον ἀθάνατος *Κάστιωρ* ἦτο καὶ κατὰ τὸ ἥμισυ μόνον ἥρω
καὶ συνεπῶς καὶ κατὰ τὸ ἥμισυ μόνον ἀρχηγέτης, « μιξαρχαγέτας ».

Ὁ τάφος τοῦ μιξαρχαγέτου *Κάστορος* ἐδεικνύετο ἐν Ἄργει³.

ς') Ὁ ἥρωρ Ἄρχὸς ἐν Κρήτῃ.

Περὶ τῆς ὑπάρξεως τοιοῦτου ἥρωος ἐν Κνωσῷ ἔχομεν μοναδικὴν
μαρτυρίαν, ἐπιγραφὴν τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰῶνος (περίπου 450 ;) ἐν ἣ ἀνα-
φέρεται

...τὸ τὸ Ἄρχὸ τέμενος...⁴

Ὁ ἀρχὸς οὗτος κατατάσσεται ὑπὸ τοῦ Ο. Kern⁵ μεταξὺ τῶν
θεοτήτων τῶν μὴ ἔχουσῶν ἰδιαίτερον ὄνομα. Ἐπίσης ὁ F. Bechtel⁶
θεωρεῖ, διορθῶν τοὺς προγενεστέρους, ἐν οἷς καὶ τὸν Blass, ὅτι τὸ
ἐν τρισὶ κρητικαῖς ἐπιγραφαῖς ἀπαντῶν Ἄρχῆια εἶναι ὄνομα φυλῆς
συνδεδεμένον πρὸς τὸ ὄνομα τοῦ ἥρωος Ἄρχός.

1. Ἰδ. W. Grundmann, ἐνθ' ἄνωτ.

2. Ὁ Πολυδεύκης ὁμοῦς ἀπῆλαυε θεῶν τιμῶν, ἐνῶ ὁ Κάστιωρ τιμῶν
ἥρωος μόνον.

3. Πλουτ. Ἰδ Scherling, Mixarchagetas ἐν PW XXX στ. 2239
ἐνθα καὶ παραπομπαί. Πρβλ. Pape, Etymol. Wörterb. der gr. Sprache
σελ. 60 κ.ά.

4. Ditt. Syll. I³ 56, 26 - 27.

5. Die Religion der Griechen I σελ. 131.

6. Zur Kenntnis der Griech. Dialekte III ἐν Nachr. der Ges. der
Wiss. zu Gött. 1920 σελ. 251 - 252.